

Особливості викладання історії, правознавства та курсів громадянознавчого спрямування у 2016/2017 навчальному році

(відповідно до методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України)

Розвиток демократичної держави та становлення громадянського суспільства в Україні вимагають адекватних змін у навчально-виховному процесі школи. Сьогодні українська освіта переживає складні та відповідальні часи, пов'язані з інтеграцією у світовий та європейський освітній простір. Така трансформація супроводжується суттєвим оновленням педагогічної теорії й практики, відбувається зміна освітньої парадигми, пропонується інший зміст, підходи, педагогічний менталітет, удосконалюються форми й методи навчання.

Останніми роками було введено Державні стандарти освіти, оновлюються навчальні програми, переглянуто концепції викладання значної кількості предметів, розробляються нові підручники та посібники. Запроваджений разом з відбудовою національної освіти курс на її гуманізацію й гуманітаризацію значно підвищує роль суспільних дисциплін у загальній середній освіті й обумовлює необхідність якісного оновлення їхнього змісту й методів навчання. Українській державі, сучасному суспільству потрібні свідомі, компетентні, поінформовані громадяни, які прагнуть благ нашої країни, спроможні приймати самостійні рішення і нести відповідальність за власні вчинки. Саме сьогодні, в умовах економічних та суспільно-політичних перетворень, зміцнення української державності необхідно засобами навчальних дисциплін формувати в учнів свідоме, конструктивно-критичне ставлення до суспільних процесів та явищ, які відбуваються, мотивацію та компетентність щодо майбутньої активної участі у громадському житті. Ці завдання, насамперед, покладаються на суспільствознавчу освіту.

Історія

У 2016/2017 навчальному році основна школа продовжує перехід на оновлені Державні стандарти базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до цього учні 5–8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів вивчатимуть історію за новою та оновленою навчальною програмою.

Звертаємо увагу, що в 5-х класах і надалі можна користуватися однією із двох рекомендованих програм: «Вступ до історії. Пропедевтичний курс» (К.: Перун, 2005 р.) та «Історія України (Вступ до історії)» (К.: Освіта, 2013). Відповідно вчителі, які працюватимуть за програмою 2005 року можуть користуватись підручниками, що вийшли друком у 2010 році: «Вступ до історії України» (автори Власов В., Данилевська О.) та «Вступ до історії України» (автор Мисан В.). Вчителі, які оберуть програму 2013 року, зможуть користуватись підручниками, що вийшли друком у 2013 році: «Історія України (Вступ до історії)» автора Власова В. (видавництво «Генеза») та авторів Пометун О., Костюк І., Малієнко Ю. (видавництво «Освіта»).

У 5-му класі не варто захоплюватися письмовими видами контролю знань, необхідно розвивати усне мовлення, пам'ятати, що уроки узагальнення не повинні бути уроками контролю.

У 6-му класі історія України і всесвітня історія вивчатимуться як єдиний інтегрований курс, тому в класному журналі для записів відводиться одна сторінка. Запис робиться таким чином: Історія України. Всесвітня історія (інтегрований курс). Відводити дві різні сторінки та виставляти окремо оцінки з історії України та всесвітньої історії недоцільно.

Зміст практичних занять у 6-му класі робить можливим розвиток предметних умінь, сприяє формуванню ключових елементів та історичної компетентності відповідно до вікових особливостей учнів. Програмою передбачено проведення уроків узагальнення та тематичного оцінювання наприкінці вивчення більшості тем. Підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 07.02.2014 № 123): – «Всесвітня історія. Історія України»: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бандровський О. Г., Власов В. С.); – «Всесвітня історія. Історія України»: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пометун О. І., Мороз П. В., Малієнко Ю. Б.).

Курс історії для 7-го класу є логічним продовженням історії стародавнього світу, новим етапом розвитку ключових та предметних компетентностей учнів відповідно до їх вікових можливостей, першим систематичним курсом вітчизняної історії.

До семикласників висуваються складніші, порівняно із 6-м класом вимоги щодо навчальних досягнень. Особливого значення набуває робота з історичними картами, засвоєння і використання понять і термінів, усвідомлення різниці між такими елементами змісту, як подія, явище, процес. У курсах 7-го класу продовжено практику роботи над новим типом уроку історії – практичними заняттями, а також передбачені комбіновані уроки узагальнення і тематичного оцінювання, на яких учитель може поєднувати обидва дидактичні завдання.

Навчальні програми з історії України та всесвітньої історії для учнів 8 класів, що набувають чинності у 2016/2017 навчальному році і створені у відповідності з нею підручники, відповідають сучасним вимогам до навчання історії, сприяють формуванню історичного мислення, що дозволяє учням самостійно тлумачити факти та події, використовувати історичні документи та карти, робити власні висновки та узагальнення.

В основі вивчення історії є поєднання проблемно-тематичного, хронологічного, цивілізаційного та культурологічного принципів.

XVI-XVIII ст. – надзвичайно важливий період історії України, особливо актуалізований нашою сучасністю, що вимагає дуже відповідального, об'єктивного і зрозумілого дітям даного шкільного віку підходу до висвітлення процесів, явищ, подій, до оцінки історичних постатей того часу.

Вперше окремі сторінки історії України складають сюжети з історії кримських татар, фрагменти якої раніше могли згадуватися лише в негативному значенні.

Важливо також на конкретних історичних фактах показати зв'язок української історії з європейськими та світовими процесами (наприклад, Великими географічними відкриттями, реформаційним рухом, розвитком культури тощо).

Формування сучасної української політичної нації також вимагає звернути увагу й на представників інших народів, які у XVI–XVIII ст. проживали на території України і робили свій внесок у її історію і культуру. Особливо можливо і доцільно реалізувати це на уроках за темою «Історія рідного краю».

Необхідно якомога частіше звертатися до вміщених у підручнику документів (а, за можливості, й інших публікацій) як свідків історії, використовувати на уроках ілюстрації як доповнення до тексту відповідного параграфу.

Восьмикласники розпочинають вивчення історії Нового часу – від Великих географічних відкриттів до Великої французької революції 1789 р. Одним із завдань курсу всесвітньої історії є виховання в учнів стійкого інтересу, поваги до історії людства та культури, розуміння проблем сучасності крізь призму історії Нового часу.

Учні повинні навчитися загальним принципам постановки та вирішення пізнавальних проблем, досліджувати історичні джерела. Порівняно із Середніми віками, документальна база історії Нового часу є значно ширшою. Художні шедеври є окремим комплексом історичних джерел, які мають як можна більше використовуватися при вивченні всесвітньої історії в

8 класі. Учні вчать вивчати передумови та причини, пояснювати факти та порівнювати різні позиції, висловлювати при цьому власні судження. Варто ширше використовувати не лише джерела, вміщені в підручниках, а й додаткові джерела інформації.

З огляду на пізнавальні та вікові можливості учнів 8 класу, рекомендується якнайбільше залучати їх до самостійної роботи, власних творчих пошуків, розвитку аналітичних здібностей.

Важливим є використання в навчанні учнів картографічних посібників: атласів, контурних карт, настінних карт. Вони допомагають продемонструвати динаміку історичних подій, встановити зв'язок між географічним середовищем та місцем тієї чи іншої історичної події.

Курси історії України і всесвітньої історії 9-х класів вивчаються хронологічно-послідовно за тематичним підходом. Після кожної теми передбачено урок узагальнення і резервний урок. Чинна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи» (К.: Перун, 2005) не передбачає проведення на уроках у 9 класах практичних занять. Однак при збереженні існуючих нині підходів до навчання історії вони матимуть місце у наступні роки. Учитель при організації навчального процесу повинен дотримуватися синхронності у навчанні курсів історії України, всесвітньої історії, враховуючи взаємовплив історичних подій, фактів і явищ. Курси історії України та всесвітньої історії перевантажені фактичним матеріалом, тому резервний час рекомендуємо використовувати на вивчення нового матеріалу.

Для 10-11-х класів рівня стандарту та академічного рівня чинними є програми «Історія України. 10-11 класи» авторів Пометун О. І., Гупана Н. М., Фреймана Г. О. (52 години на рік, 1,5 години на тиждень); для класів історичного профілю чинними є програми «Історія України. 10-11 класи» авторів Кульчицького С. В., Лебедевої Ю. Г. (140 годин на рік, 4 години на тиждень).

Для вивчення всесвітньої історії чинними є програми «Всесвітня історія. 10–11 класи (рівень стандарту / академічний рівень)» колективу авторів під керівництвом Ладиченко Т. В. Програма розрахована на 35 годин на рік (1 година на тиждень). Для класів історичного профілю чинною є програма із всесвітньої історії (автори Ладиченко Т. В., Черевко О. С., Камбалова Я. М.), що розрахована на 3 години на тиждень (по 105 годин на рік у 10 та 11 класах).

Вищезазначені програми розміщені на офіційному web-сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua.

Україну в ХХ столітті спіткало чимало трагедій, серед яких – Голодомор, Голокост, українсько-польський конфлікт та Волинська трагедія, депортація кримсько-татарського народу. Вивчення цих історичних подій та явищ на основі сучасної методології має великий освітній та виховний потенціал.

У 2016 році виповнюється 75-та річниця трагічних подій в Бабиному Яру.

75-та річниця трагедії Бабиного Яру буде відзначатися в Україні на високому державному рівні. В системі освіти також заплановано ряд заходів, що включають семінари для вчителів та учнів загальноосвітніх шкіл, для студентів ВНЗ, музейні виставки, конкурси творчих робіт тощо.

24-29 вересня 2016 р. буде здійснено великий **проект, розроблений організацією «[Ukrainian Jewish Encounter](#)» («Українсько-єврейська зустріч», Канада – Україна)** у співпраці з українськими науковими та освітніми інституціями, Міністерством освіти і науки України. Ідея, основні завдання та заходи проекту були погоджені з Президентом України та українським Урядом. Програмою передбачено, зокрема, проведення Міжнародного симпозіуму; презентації спеціального видання книги, присвяченій трагедії Бабиного Яру та історичній пам'яті про неї; організація Меморіального архітектурного проекту; організацію шанувального концерту в Національній опері України; мистецьких виставок, кінопоказів, презентацій

документальних фотографій тощо, а також Міжнародного молодіжного освітньо-культурного проекту.

В усіх навчальних закладах України Міністерство освіти і науки України пропонує провести 29-30 вересня «Уроки пам'яті трагедії Бабиного Яру та «бабиних ярів» України». На цих заняттях варто згадати події Другої світової війни та злочини тоталітарних режимів, які є організаторами геноциду. Важливо звертати увагу учнівської молоді не тільки на трагедію знищення, але й на опір нацистським катам та спасіння переслідуваних. Україна займає четверте місце у світі за кількістю Праведників народів світу, які з ризиком для власного життя та життя своїх рідних, дітей рятували євреїв від нацистського геноциду. Подвиг цих українців є прикладом справжнього героїзму, важливим моральним уроком історії Голокосту.

Правознавство

Сучасні освітні тенденції передбачають зміщення акцентів у правовому навчанні школярів із накопичення знань до формування здатності учнів самостійно здобувати, аналізувати, тлумачити, переосмислювати, інтерпретувати, оцінювати й застосовувати на практиці різноманітну правову інформацію. Згідно вимог Державного стандарту базової і повної середньої освіти навчання учнів правознавства має спрямовуватися на формування в них системи ключових і предметних компетентностей. Правова предметна компетентність виступає інтегрованою здатністю учня реалізовувати на практиці правові знання, загальнонавчальні та предметні вміння й навички, способи діяльності, цінності й ставлення в поведінкових моделях у правовому контексті.

При викладанні правознавства вчителю слід тримати в полі зору притаманні українському суспільству сучасні напрацювання в правовій науці, динаміку суспільних відносин, певний консерватизм національного законодавства, результати активної нормотворчої діяльності органів державної влади.

У викладанні предметів «Правознавство. Практичний курс» у 9-му класі, «Правознавство» в 10-му класі (рівень стандарту) та в 10-11 класах (профільний рівень) необхідно враховувати зміни в законодавстві України, що відбулися протягом поточного навчального року: «Про внесення зміни до статті 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо призову громадян України на строкову військову службу (від 18.02.2016 р. № 1008-VIII), «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» (від 04.02.2016 р. № 990-VIII), «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (від 24.12.2015 р. № 921-VIII), «Про державну службу» (від 10.12.2015 р., набуття чинності 01.05.2016 р., № 889-VIII), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» (від 10.12.2015 р. № 888-VIII), «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань (нова редакція від 26.11.2015 р. № 835-VIII), «Про Державне бюро розслідувань» (від 12.11.2015 р. № 794-VIII), «Про зовнішню трудову міграцію» (від 05.11.2015 р. № 761-VIII), «Про електронну комерцію» (від 03.09.2015 р. № 675-VIII).

Крім цього, слід взяти до уваги перспективні зміни до Конституції та законів України, що перебувають на розгляді у Верховній Раді України: змін до Конституції України щодо децентралізації влади та правосуддя, проектів Трудового кодексу України, законів України «Про освіту», «Про професійну освіту», «Про службу в органах місцевого самоврядування».

Навчально-методичне забезпечення навчання учнів правознавства, рекомендоване Міністерством освіти і науки України, суттєвих змін не зазнало. Чинними залишаються такі програми: для 9-го класу – «Правознавство. Практичний курс» (35 год.) зі змінами, внесеними у

2015 році, для 10-го класу – «Правознавство» (рівень стандарту) (35 год.); для 10-11-х профільних класів – «Правознавство» (профільний рівень) (105 год.) зі змінами, внесеними у 2016 році. Програми названих предметів інваріантної частини навчальних планів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua.

При організації навчання учнів 9-го класу правознавства в центрі уваги вчителя мають перебувати практичний і творчий складники їхньої навчальної діяльності. Для реалізації практико-орієнтованого спрямування практичного курсу правознавства вчителю слід широко застосовувати в навчанні дев'ятикласників пізнавальні завдання, що формують і розвивають їхні вміння й навички застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці. Це аналіз і розв'язання правових ситуацій, складання юридичних документів за зразком, аналіз фрагментів нормативно-правових актів, складання схем, логічних ланцюжків тощо. Навчання має спрямовуватись також на задоволення потреб учня, його особистісний розвиток. Тому в арсеналі вчителя правознавства мають бути й такі види навчальної діяльності учнів як виконання проектів (індивідуальних чи групових), підготовка міні доповідей, презентацій з актуальних правових тем, написання творів-роздумів тощо.

Варіативні курси правознавчого й громадянсько-правового змісту в основній школі виконують роль пропедевтичних курсів та курсів допрофільної підготовки учнів. Це «Живи за правилами» (7–8 кл.); «Вчимося бути громадянами» (8 клас); «Ми – громадяни України» (9 клас).

«Правознавство» як навчальний предмет у старшій школі має на меті формування системного уявлення в учнів про державу та право, як основних засобів впорядкування суспільних відносин, вміння використовувати їх у практичному житті.

Цього року у навчальні програми предмета «Правознавство» як рівня стандарту, так і профільного рівня внесено зміни.

Програми посилено освітнім компонентом навчання прав людини відповідно до рекомендацій ОБСЄ щодо впровадження підходу, заснованого на правах людини. Так, у навчальній програмі рівня стандарту у відповідних темах виокремлено питання зі сфери навчання прав людини, а саме: в темі «Особа, суспільство держава» це питання «Покоління прав людини»; у темі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» це питання «Міжнародні стандарти у галузі прав людини: поняття, акти, що їх закріплюють», а також введено практичне заняття «Європейський суд з прав людини».

Акцент зроблено на людиноцентричному підході до шкільного правознавства як за рахунок тем із галузі прав людини, так і через введення відповідних питань, наприклад, «Основоположні та загальні принципи права» (в темі 1, ч.2), «Публічне адміністрування» (в темі 4 ч.3).

В навчальній програмі «Правознавство» (рівень стандарту) зменшено обсяг матеріалу в розділах із теорії держави і права з відповідним відображенням цих змін у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, перероблено зміст окремих тем й уточнено їх назви (наприклад, тема «Загальна характеристика житлового та земельного права»).

Посилені міжкурсові зв'язки між предметами «Правознавство. Практичний курс» (9-й клас) та «Правознавство» (рівень стандарту, 10-й клас) за рахунок вилучення з програми 10-го класу й винесення на повторення (етап актуалізації знань учнів на уроці) правових понять, що вивчалися учнями в 9-му класі, наприклад, у темах щодо права, правовідносин, правопорушення, юридичної відповідальності, окремих галузей права (цивільного, сімейного, трудового, кримінального) тощо.

Посилено практичне спрямування «Правознавства» як рівня стандарту, так і профільного рівня через зменшення питань теоретичного змісту й введення практичних занять (уроків-юридичних практикумів та занять із визначеною темою). Такі заняття представляють собою уроки застосування правових знань, предметних умінь і навичок, на яких учні

індивідуально й співпрацюючи між собою (у малих групах) під керівництвом учителя розв'язують юридичні задачі, відтворюють юридичні процедури, опрацьовують джерела права, ґрунтовно характеризують правові явища й процеси тощо. Практичні заняття можуть використовуватися вчителем і для тематичного оцінювання учнів.

Для 10-го класу рівня стандарту таких занять заплановано сім, три з яких є юридичними практикумами й передбачають аналіз правових ситуацій та розв'язання юридичних задач із тих чи інших галузей права, а чотири є тематичними – «Характеристика державного ладу», «Європейський суд з прав людини», «Вибори до органів місцевого самоврядування», «Особливості права власності неповнолітніх».

Щодо навчальної програми предмету «Правознавство» профільного рівня, то вона суттєво розвантажена за рахунок вилучення надмірно деталізованих питань практично в усіх розділах і темах програми та редагування вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. У багатьох темах зменшено обсяг змісту, особливо щодо опису й характеристики тих чи інших правових явищ, моделювання учнями правових процесів/процедур тощо.

У навчанні учнів профільних класів правознавства особливу увагу слід приділити практичним заняттям, що пропонуються новою редакцією програми. Їх заплановано 22 – по 11 в 10-му та 11-му класах. Практичні заняття надають учням можливість застосувати правові знання до конкретних ситуацій, удосконалити вміння працювати з нормативно-правовими актами, розвинути комунікативні навички, здійснити професійний вибір тощо. Вчителю правознавства слід ретельно готувати й уроки повторення та узагальнення, пропонуючи учням різноманітні завдання репродуктивного, пізнавального й творчого типу. Таких уроків у програмі 14 – по 7 на кожний рік навчання. Програмою передбачено також резервний час – 3 години в 10-му й 2 години в 11-му класі. Цей час може бути використаний для зустрічей учнів із представниками юридичних професій, державними службовцями, депутатами місцевих рад, для ділових ігор, турнірних боїв чи підбиття підсумків учнівських проектів.

Навчання старшокласників правознавства на профільному рівні забезпечується й варіативними курсами. Суспільна перебудова, політична й соціальна напруга, притаманні сучасному українському суспільству, актуалізують необхідність викладання в старшій школі курсів за вибором учнів громадянознавчого («Основи культури гендерної рівності: ми різні – ми рівні (9–10, 11 кл.); «Права людини» (10–11 кл.); «Права людини в Україні» (10–11 кл.); «Основи демократії (громадянська освіта)» (10–11 кл.); юридичного («Основи відновного правосуддя» (10–11 кл.); «Конституційне право України» (10–11 кл.)), гуманітарного («Досліджуємо гуманітарне право» (10–11 кл.)) та профорієнтаційного спрямування («Світ юридичної професії» (10 кл.)).

Правознавчі предмети та варіативні курси мають значний потенціал для національно-патріотичного виховання учнів, їхньої самоідентифікації, становлення активної життєвої позиції.

В умовах російської агресії досить актуальним є вивчення курсу за вибором "Досліджуючи гуманітарне право", який містить основні положення Міжнародного гуманітарного права. Курс сприяє формуванню в учнів власного ставлення до норм МГП, отриманню ними знань про найбільш поширені способи захисту себе і своїх близьких в неординарних життєвих ситуаціях, пов'язаних з ризиком; розвитку вмінь учнів регулювати власну поведінку в повсякденному житті; вчить визначати межі порушень МГП, формувати вміння оцінювати ситуації насильства з гуманітарної точки зору; попереджувати ескалацію насильства. Школярі мають розуміти причини появи біженців, складнощі їхнього життя тощо.

З огляду на обмежені часові рамки вивчення учнями інваріантних правознавчих предметів, слід залучати їх до позаурочних і позашкільних заходів із правової тематики (конкурси, ігри, тематичні тижні), олімпіад з правознавства та турнірів юних правознавців.

Для ефективного навчання правознавства важливими є досконале володіння вчителем змістом правознавчих предметів і курсів, інноваційними підходами до організації навчання, арсеналом активних й інтерактивних методів навчання та стратегією застосування цих методів в навчальному процесі та позаурочній діяльності учнів. Не менш важливою є й самоосвіта вчителя правознавства.

З метою кваліфікованого викладання правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах бажано, щоб правознавчі предмети й курси викладалися в школі одним вчителем.

До проведення уроків з правознавства, активізації роботи з правової освіти учнів слід залучати депутатів місцевих рад, державних службовців місцевих органів виконавчої влади, суддів місцевих судів, представників обласних/районних управлінь юстиції. Їхні знання й досвід практичної роботи сприятимуть підвищенню мотивації й інтересу учнів до правознавства та посилюватимуть профорієнтаційний компонент у навчанні.

Філософсько-світоглядні дисципліни

У новому навчальному році продовжується вивчення предмета «Людина і світ». Для рівня стандарту, академічного рівня на вивчення означеного предмета відводиться 17 годин на рік (0,5 годин на тиждень), а профільного рівня – 35 годин на рік (1 година на тиждень). Чинними є програми: «Людина і світ. 11 клас (рівень стандарту, академічний рівень)» та «Людина і світ. 11 клас (профільний рівень)» авторів Ладиченко Т. В., Бакки Т. В., Марголіної Л. В.

У 2016 році вийшов друком посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін». Це перша спроба в Україні інтеграції медіаграмотності у викладання суспільних дисциплін. З електронним варіантом посібника можна ознайомитися за посиланням: <http://www.aup.com.ua/upd/mo.pdf>

Одним з важливих напрямів освіти є розвиток толерантності й порозуміння в Україні через міжкультурну освіту, запровадження інноваційних практик роботи з формування соціальної компетентності дитини починаючи з дошкільних навчальних закладів, в початковій школі та під час виховних годин в середній та старшій школі. Рекомендуємо інтегровану програму з міжкультурної освіти «Культура добросусідства».

Курси духовно-морального спрямування

Звертаємо увагу керівників загальноосвітніх навчальних закладів на необхідність врахування методичних рекомендацій МОН України щодо викладання предмета «Етика». Актуальність вивчення етики обумовлена як істотними змінами в ціннісних орієнтирах українського суспільства, що спостерігаються нині, так і загальним зростанням ролі моралі в житті людства в інформаційному суспільстві.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) у 2016 -2017 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатися за рахунок варіативної складової. Міністерством рекомендовано декілька програм: «Етика» (Київ, «Перун», 2005), «Християнська етика в українській культурі» (вид–во «Сім кольорів», 2013), «Біблійна історія та християнська етика» (вид–во «АСМІ», Полтава, 2011), «Основи християнської етики» (вид–во «Літера ЛТД», 2011).

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах можливе лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. Наголошуємо, що курси з християнської етики є міжконфесійними і носять світський характер.